

Nicolae Mavrocordat, romancier

VALY CEIA

Universitatea de Vest din Timișoara

valy.ceia@e-uvt.ro

Împărțit mereu „între grijile domniei și preocupările literare” (Dinu 2011: 405), domnitorul Nicolae Mavrocordat, preiluminist, este un conducător modern, ce respinge comoditatea unei existențe vegetative. Stârnind elogi privitoare la educația sa rafinată, pasionat bibliofil, pătimaș cititor, domnitorul era cunoscător al limbilor clasice și orientale, dar și al celor moderne (Bouchard 2006: 70-72). Romanul *Răgazurile lui Filotheos (Filotéou Párenga)*, abia de curând tradus și în limba română, devine un binevenit spațiu de desfășurare a erudiției cărturărești și a eleganței stilistice. Nu sunt, însă, doar acestea însemnele romanești majore.

Domnitorul-scriitor se manifestă ca un veritabil constructor de lumi. Cartografierea unei patrii în care cei patru stâlpi ai edificiului sunt virtutea, cunoașterea, libertatea, iubirea constituie linia ordonatoare a scrierii. Într-o construcție modernă, opera lui Mavrocordat escaladează tipare consacrate, structura și problematica scrierii iscând ezitări în încadrarea sa: „un soi de roman” (v., e.g., Mavrocordat 2015: 50-56). Inventivitatea auctorială, alimentată în egală măsură de literatura antică și de cea modernă, conferă textului romanesc rolul de liant între lumea dezlănțuită a societății contemporane și a idealurilor care îi ordonează și îi conduc domnitorului planurile gândirii; fiindcă „resursa filosofică cea mai bogată pentru explorarea ideilor despre sens e literatura” (Grayling 2009: 74).

În ce mod se derulează narațiunea? Topica exordială laolaltă cu cea a modestiei pornesc un mecanism alimentat de curiozitate, motorul descoperirii, așa cum gânditorii elini de mult descifraseră, element care dinamitează permanent orice amortire spirituală, orice lentoare textuală. Curiozitatea eroilor romanești (mecanism ce stârnește, potrivit paradigmei bergsoniene, un bulgăre de zăpadă) are în sine sugestia pregnantă a *Metamorfozelor* lui Apuleius; nu doar febrila curiozitate alimentează această apropiere, ci întreg tabloul inițial emană un aer familiar. Între două limite temporale, identificate literar, perioada când „m-am lăsat împins pe de-a-ntregul de-un zel nebun înspre simțul de perfecțiune al anticilor” (Mavrocordat 2015: 75) și „prețioasele scrieri ale autorilor moderni” (*ibidem*: 87), scriitorul responsabil își reprimă elanul auctorial: „neputând ciripi asemenea unei privighe-

tori, n-am vrut să imit trilul necizelat și palavragiu al rândunicii” (*ibidem*: 75). Numai gureșia seacă a altora, precum și conștiința faptului că „prin discursuri – tot atât cât și prin parale – se scoate la vânzare tot ceea ce este bun și frumos în viață!” (*ibidem*) îl îndeamnă să scrie. Autorul nu se sfiește atunci să-și „cânte palinodia” (*ibidem*), cum ne mărturisește. Abandonând tăcerea, scriitorul dă viață literară idealurilor sale.

Romanul dezvăluie cu percutanță un domnitor neliniștit, ale cărui acțiuni vizionare sunt contrabalansate de o permanentă reflexivitate asupra instanțelor existențiale. Pentru cel însetat de cunoaștere, visând înălțarea omului, orice răgaz e neliniște; răgazul exterior este permanent contrabalansat de frământarea interioară. Erasmus din Rotherdam îl citează, în *Institutio principis christiani*, pe Cicero, cu exemplul celebru al lui Scipio, care, mărturisește, niciodată nu e mai puțin singur decât atunci când pare că e singur. Contrariind prin formularea ei paradoxală – dar precum știm, paradoxul e modalitatea de edificare a celor mai adânci realități –, imaginea e un loc comun al individului responsabil, mereu preocupat de ființa sa și a lumii; atare singurătate fertilă însuflețește și dă aripi romanului mavrocordatian însuși. Actualizarea trecutului, la care procedează cu reverență autorul, asimilarea spiritualității creatoare în întregime devine un imperativ existențial și literar, adevăr viu și în universul românesc. Deși se abandonează în teritoriul plin de palpitul existenței dezlănțuite a modernilor, scriitorul se raportează obligatoriu, constant, la cei vechi. Această condiție majoră a devenirii înalte se regăsește concrecută în romanul domnitorului.

Iau un exemplu, emblematic pentru întregul textului: imaginea vieții omenești văzute ca un drum pe mare. În secvența ce se constituie într-o apologie a lui Thales, se ajunge în acest punct: „implicarea în viața politică vine de obicei atunci când ești în floarea vârstei și te lași purtat de o nemăsurată iubire pentru glorie; însă, după ce te-ai lovit de un colț de stâncă și ai fost la un pas de naufragiu, îi închini bucuros Divinității, drept răsplată pentru salvarea ta, viitoarea contemplare a lucrurilor divine și omenești, pentru a-i putea urmări de-acolo, ca dintr-un post de observație, pe aceia care sunt amarnic purtați de valurile agitate ale vieții; și îi urmărești plin de compasiune, fără a interveni în favoarea vreunui seamăn aflat la necaz, dar încercând, pe cât se poate, să-i alini durerea” (Mavrocordat 2015: 133). Curtius explorase deja forța acestei imagini întâlnite la Lucretius (*De rerum natura* II: 1-4). Decriptarea ei de către Starobinski, într-un întreg capitol din *Textul și interpretul*, denumit chiar prin recursul la cel de-al doilea emistih al hexametrelui lucrețian – „...Alterius spectare laborem”, cu subtitlul *Maldoror pe țarm* –, conferă adâncimea interpretativă adecvată unei discuții literare, în primă instanță, glisând înspre ideea individului insensibil,

egotist, ce asistă impasibil la suferințele celui alt. Punând față în față modelul latin cu cel din *Les chants de Maldoror* a contelui de Lautréamont, Starobinski ne propune să „încercăm a repera, atunci când putem, modelele batjocorite, pentru a vedea mai bine cum operează distanțarea, variația, diferența” (Starobinski 1985: 458). Relația decelată, invectivă – palinodie, instituie una dintre direcțiile generând sens în întreaga literatură și schițează totodată, și în acest loc, mecanismele care unesc în adânc și, simultan, îndepărtează viziunile artistice unele de altele. E un proces dinamic pe care ne lasă a-l intui neîncetat romanul mavrocordatian.

Indiciu major pentru latențele uberale ale textului e chiar zugrăvirea grădinii unde, într-o actualizarea banchetului platonician (Mavrocordat 2015: 85 *ssq*), îi descoperim reuniți pe eroii romanești. Amploarea descripției, configurată din volute stilistice încărcate de seninătate „existențială”, ce tinde să evoce un spațiu adamic, nu poate trece neobservată lectorului. Ba chiar această redundanță e menită a ne atrage luarea-aminte, de cumva riscă totuși să scape atenției noastre; fiindcă, după ce asistăm la câteva pagini în care grădina e zugrăvită cu o minuție jinduind exhaustivitatea, o evadare narativă apologetică pare a curma reprezentarea ce riscă să devină oțioasă. Înșiruirea calităților sultanului, Ahmed al III-lea, contrabalansează amploarea descriptivă anterioară. Apologia sultanului, așa cum apare în primele pagini romanești, însumează calitățile expuse de către Erasmus din Rotherdam/ Desiderius Erasmus în *Institutio principis Christiani*; mai mult, Mavrocordat însuși se manifestă drept principele ce, *mutatis mutandis*, e vrednic de acel elogi.

Până să apucăm să ne reorientăm în spațiul textului, admirând împreună cu Filotheos personalitatea sultanului, scriitorul revine, însă, și nu pentru încă o tușă, ci pentru încă o multitudine de cadre, menite să întregesc tabloul grădinii paradisiace, cu sugestia irepresibilă că aceasta constituie un element nodal în configurarea discursului ideatic. Eludez aici o interpretare oțioasă ea însăși. În schimb, trebuie reliefat faptul că, prin identificarea elementelor generatoare de sens, simbolistica asociată grădinii se pliază perfect pe imaginea celei descrise de către scriitor: „Grădina apare adesea în visuri ca o expresie fericită a unei dorințe eliberate de orice anxietate. Este locul creșterii, al cultivării fenomenelor vitale și interioare. Succesiunea anotimpurilor se făptuiește acolo prin forme ordonate... Viața și bogăția ei devin vizibile în chipul cel mai minunat. Zidul grădinii ocrotește forțele interne care înfloresc... Nu se pătrunde în grădină decât printr-o poartă strâmtă. Visătorul este adesea obligat să caute această deschidere dând ocol zidului. Este expresia figurată a unei evoluții psihice destul de lungi, ajunsă la o mare bogăție interioară... Această grădină poate

să fie alegoria sinelui când în mijlocul ei se află un pom mare sau o fântână” (Chevalier, Gheerbrant *et alii* 1995: s.v.).

Trasând firele narațiunii cu evident talent literar, Filotheos, unicul povestitor, ce conduce și discuțiile și acțiunea, e bine conturat psihologic, cu vie curiozitate, erudit ce se slujește dibace (și) de armele ironiei. Îl întâlnim așezat împreună cu prietenii săi într-o grădină (spațiu intermediar între realitate și ficțiune, dar mereu *între două lumi* se află cartea în întregul ei). Unul dintre cei prezenți, purtând veșminte persane, e arestat de câțiva ofițeri otomani (nu se știe din ce pricină, dar perspectiva deschisă caracterizează întregul roman) și astfel avem prilejul să descoperim, prin contrast cu erudiții aleși din grădină (Grecul – văzut ca autoportret al lui Nicolae Mavrocordat, Francezul, Englezul), o serie de personaje din închisoare, cu nimic mai puțin interesante (de exemplu, un egiptean alchimist care înșelase otomanii vânzându-le aur falsificat). Povestea e fragmentară, încheierea, nelămurită. Tovarășii alături de care Filotheos discută mentalitatea, știința și învățământul „luminatei Europe” aparțin diasporei din Constantinopol, sunt intelectuali pasionați de clasicismul elen și de valorile spirituale creștine, însă, nu mai puțin, aderă la ideile iluminismului și reflectă puternic germenii unor aspirații sociale noi. Adevărat eclectic, Filotheos îi comentează pe Aristotel, pe Platon, pe Demonsthenes, pe Cicero, pe Diogenes Laertios (adaptând cele scrise de acesta despre Thales sau Solon), elogiază „purele miresme” artistice inspirate din Homer, Pindar, Herodot, Euripide și Xenophon etc., vorbind pe larg, de asemenea, și despre La Rochefoucauld, Macchiavelli (notațiile numeroase scrise în italiană pe ediția din 1726 a *Operele* lui Machiavelli atestă afilierea spirituală), Montaigne, Bacon – de care se simte atras în chip special: „m-am îndreptat cu sârg spre cărțile preaînțeleptului Bacon. Nici nu găsesc cuvinte potrivite să-l laud îndeajuns [...] pentru precizia sa în disecarea și, ca să spun așa, sondarea naturii, priceperea sa într-ale politiciii, precum și pentru înțelegerea sa inteligentă, onestă, integră și adevărată a eticii” (Mavrocordat 2015:127). Dialogul la care participă implicați și francezul, englezul sau italianul pune în dezbatere idei dintre cele mai variate: libertatea femeii, moravurile, pasiunile și caracterele, dragostea, ateismul, superstițiile, blândețea, asprimea, interpretarea justă a motivelor și acțiunilor omenești, chibzuința. Avem astfel panorama unui text în care sunt concatenate subiecte variate, dinamizate, la rândul-le, de conceptele-reper – virtutea, libertatea, cunoașterea – ce-l configurează axiologic. Individul nu e angajat doar într-o construcție socială a realității, ci în același timp rolul său este cel de a găsi și de a conferi un sens realității (Nicolescu, Camus 2001: 42). Dar, spun neîncetat chiar scrierile lui Nicolae Mavrocordat, realitatea

vieții noastre individuale își estompează pulsuniile individualiste și dobândește sens deplin și valoare numai în măsura în care e dedicată cetății și comunității. Revoluția interioară transformă viața noastră individuală și socială într-un act atât estetic, cât și etic: actul dezvoltării dimensiunii poetice a existenței (Nicolescu 1999: 165-170). Dacă articularea sa teoretică este nouă, ideea nu este nouă, însă, în planul conștiinței, așa precum ne spune (și) opera, dar, în destulă măsură, și viața lui Nicolae Mavrocordat.

Așezat pe granițe, felurite, precum succinta mea incursiune exploratorie o sugerează, *Răgazarile lui Filotheos* transcende fiecare dintre teritoriile interpretării literare, depășindu-le prin aglutinare. Jinduind, întocmai lui Francis Bacon, al cărui admirator este, la o nouă Atlantidă, utopia mavrocordatiană – precum se știe, în Iluminism utopia va deveni un gen literar în sine – este totuși tangentă lumii noastre. Amalgamând povești, întâmplări, stiluri, urmărit permanent de învederarea acestei idei, despre o atare utopie vorbește și Nicolae Mavrocordat. Visul său este/ ar trebui să fie al omului, căci, înainte de a se cuceri prin fapte, lumea se construiește prin vise. „Marea misiune a Utopiei este de a face loc posibilului ca opus unei acceptări pasive a stărilor de lucruri existente în prezent. Ea este gândire simbolică, aceea care învinge inerția naturală a omului și-l dotează cu o nouă aptitudine, aptitudinea de a remodela continuu universul său uman” (Cassirer 1994: 92).

Bibliografie

- Bouchard, Jacques, 2006: *Nicolae Mavrocordat, domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680-1730)*, Traducere din limba franceză și neogreacă de Elena Lazăr, Cu un cuvânt înainte al autorului, București, Editura Omonia.
- Bruno, Giordano, Erasmus, Desiderius, 2015: *Panegiric pentru Filip*, Traducere din limba latină, note și indici de Ioana Costa, Oradea, Editura Ratio et Revelatio.
- Cassirer, Ernst, 1994: *Eseu despre om. O introducere în istoria filozofiei umane*, Traducere de Constantin Coșman, București, Humanitas.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, 1995: *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere. Volumul 2.E-O*, București, Editura Artemis.
- Ciorănescu, Alexandru, 1996: *Viitorul trecutului. Utopie și literatură*, București, Editura Cartea Românească.
- Danielopolu-Papacostea, Cornelia, 1983: *Literatura în limba greacă din Principatele Române în secolul al XVIII-lea*, București, Minerva.
- Foucault, Michel, 1996: *Cuvintele și lucrurile. O arheologie a științelor umane*, Traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Studiu introductiv de Mircea Martin, Dosar de Bogdan Ghiu, București, Editura Univers.
- Grayling, A.C., 2009: *Alegerea lui Hercule. Plăcerea și datorită în secolul XXI*, Traducere de Horia Florian Popescu, Polirom.

- Lucretius, Titus Carus, 1950: *De rerum natura: libri sex.*, Vol. I, Edited with prolegomene, critical apparatus, translation and commentary by Cyril Bailey, Oxford, Claredon Press.
- Mavrocordat, Nicolae, 2015: *Răgazurile lui Philotheos*, Text, introducere, note și indice: Jacques Bouchard, Cuvânt-înainte: K. Th. Dimaras, Traducere din greacă și franceză, note suplimentare și bibliografie: Claudiu Sfirschi-Lăudat, București, Editura Omonia.
- Nicolescu, Basarab, Camus, Michel, 2001: *Les racines de la liberté*, Paris, Éditions Accarias – L' Originel.
- Nicolescu, Basarab, 1999: *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Traducere de Horia Mihail Vasilescu, Polirom.
- Radkowski, Georges-Hubert De, 2000: *Antropologie generală*, Traducere de Florin Ochiană, Timișoara, Editura Amarcord.
- Starobinski, Jean, 1985: *Textul și interpretul*, Traducere și prefață de Ion Pop, București, Editura Univers.
- Spiridon, Monica, 1984: *Despre „aparența” și „realitatea” literaturii*, București, Editura Univers.

Abstract:

Preceding the Enlightenment, Nicolae Mavrocordat is a modern leader who rejects the convenience of a vegetative existence. Praised for his refined education, passionate bibliophile, avid reader, the ruler knew both the classical and oriental languages, but also the modern ones. The novel *Filotéou Párenga* (*Philotheos' s Leisures*), only recently translated into Romanian, becomes a welcomed space for scholarly erudition and stylistic elegance. However, these are not the only major intents of the novel. On the most relevant ideological landmarks I focus in my paper.

Keywords: Nicolae Mavrocordat, *Philotheos' s Leisures*, ideological landmarks, style, erudition